

Глава първа

Амстердам, април 1656 г.

Докато последните слънчеви лъчи проблясват по водите на Цваненбургвал, в Амстердам дейностите постепенно затихват. Бояджиите на платове прибират съхнещите по каменните парапети на канала пурпурни и алени тъкани. Търговците навиват платнените навесии пускат кепенците на уличните павилиони. Неколцина работници, прибиращи се към дома с уморена крачка, спират на сергиите за херинга покрай канала, за да хапнат набързо и да изпият по чаша холандски джин, след което продължават по пътя си. Животът в Амстердам тече бавно: градът е в траур, все още несъвзел се от чумната епидемия, която само няколко месеца по-рано е погубила един от всеки девет жители.

На метри от канала, в дома на улица „Бреещраат“ 4, разореният и подпийнал Рембранд ван Рейн поставя последната мазка на своята картина „Иаков благославя синовете на Йосиф“, изписва името си в долния десен ъгъл, след което захвърля палитрата на пода и слиза по тясното вито стълбище. Къщата, която три века по-късно ще стане негов музей, в този ден е свидетел на позора му. Вътрешността ѝ гъмжи от желаещи да наддават на предстоящия търг, на който ще бъде разпродадено цялото имущество на художника. Той грубо си проправя път сред зяпачите по стълбите, излиза на улицата, спира за миг, за да вдиша от соления въздух, и със залитане се отправя към пивницата на ъгъла.

Седемдесет километра на юг, в град Делфт, друг художник започва своя възход. Двайсет и пет годишният Йоханес Вермеер оглежда за последен път своята най-нова картина – „Сводницата“. Погледът му минава отдясно наляво. Първо проститутката във великолепен жълт жакет. Добре, много добре. Жълтото грее като същинско слънце. После неколцината мъже, които са я наобиколили. Прекрасно! Като че ли всеки от тях би могъл да слезе от платното всеки момент и да те заговори. Навежда се да погледне по-отблизо в пронизателните очи на младия мъж с похотливата усмивка и контешката шапка. Вермеер кимва на своя умален двойник. После, доволен, изписва името си със замах в долния десен ъгъл.

Пак в Амстердам, на „Бреещраат“ 57, само на две пресечки от дома на Рембранд, където текат приготовленията за търга, един дваайсет и три годишен търговец (роден само няколко дни преди Вермеер, от когото ще се възхищава, но никога

няма да срещне лице в лице) се приготвя да затвори своя дюкян. По външност е сякаш твърде нежен и красив за търговец. Чертите на лицето му са съвършени, мургавата кожа –безупречна, а тъмните очи – големи и одухотворени.

Оглежда вътрешността на дюкяна за последен път, много от рафтовете са празни – като джобовете му. Пирати са плякосали последната стока, пътуваща по море от Баия, и сега няма кафе, захар и какао, които да постави по тях. Мъжете от предишното поколение на рода са развивали успешна вносно-износна търговия на едро, но сега братята Спиноза – Габриел и Бенто – имат само този малък магазин за продажба на дребно. Вдишвайки запрашения въздух в помещението, Бенто с примирение долавя смрадта на пльшите изпражнения сред аромата на сушени смокини, стафиди, захаросан джинджифил, бадеми и нахут и стипчивите изпарения на испанско вино. Младежът излиза навън и започва всекидневната си борба с ръждясалия катинар на вратата. Някакъв глас изведнъж проговаря на приповдигнат португалски език и го сепва:

•
Ти ли си Бенито Спиноза?

Спиноза се обръща и вижда пред себе си двама уморени на вид непознати млади мъже, които сякаш са изминали дълъг път. Единият е висок, смасивна, леко приведена напред глава, която като че ли вратът е неспособен да поддържа изправена заради огромната ѝ тежест. Облечен е изискано, но е изцапан и омачкан. Другият е в дрипави селски дрехи и е застанал зад гърба на спътника си. Има дълга сплъстена коса, тъмни очи, волева брадичка и орлов нос. Държи се сковано. Движат се само очите му, стрелкайки се като уплашени попови лъжички.

Спиноза кимва предпазливо.

- Аз съм Якоб Мендоса – представя се по-високият. – Трябва да се срещнем с теб. Трябва да поговорим. Това е моят братовчед Франко Бенитеш, когото току-що доведох от Португалия. Братовчед ми... – Якоб хваща Франко за рамото. – ...е в тежък момент.

- Да – отвръща Спиноза. – И?

- В ужасно затруднение.

- Разбирам. И защо потърсихте мен?

- Казаха ни, че ти си човекът, който може да ни помогне. Може би единственият.

- Да ви помогне?

- Франко изгуби вярата си. Съмнява се във всичко. В религиозните обреди. В молитвата. Дори в съществуването на Бог. Постоянно се страхува. Не спи. Казва, че ще се самоубие.

- И кой ви е подвел, пращайки ви при мен? Аз съм просто дребен търговец. От което не печеля много, както виждате. – Спиноза сочи към прашния прозорец, през който се виждат полупразните рафтове. – Равин Мортера е човекът, който може да ви помогне. При него трябва да идете.

- Пристигнахме вчера и днес сутринта мислехме да направим точно това. Но хазяинът ни, наш далечен роднина, ни разубеди. „Франко има нужда от някой, който да му помогне, не от съдник“, рече ни той. Каза ни още, че равин Мортера бил суров със съмняващите се, бил убеден, че всички португалски евреи, приели християнската вяра, са обречени на вечни мъки, дори ако са били принудени със заплахи да избират между покръстването и смъртта. „Равин Мортера само ще накара Франко да се чувства още по-зле. Идете при Бенито Спиноза – така ни каза хазяинът. – Той е вещь в тези неща“.

- Какви ги говорите? Аз съм само търговец.

- Той твърди, че ако не си бил принуден да поемеш търговията след смъртта на твоя баща и по-възрастния ти брат, си щял да станеш следващият главен равин на Амстердам.

- Трябва да тръгвам. Бързам за една сбирка, която не бива да изпускам.

- Може би отиваш на службата за посрещане на шабат в синагогата? Ние също. Решил съм да заведа Франко, защото трябва да се върне към вярата. Може ли да вървим с теб?

- Не, аз отивам на друга сбирка.

- Каква друга сбирка? – пита Якоб, но веднага сепоправя: – Прощавай. Не е моя работа. Може ли да се срещнем утре? Дали ще имаш желание да ни помогнеш на шабат? Позволено е, тъй като е мицва. Имаме нужда от теб. Братовчед ми е в опасност.

- Странно – поклаща глава Спиноза. – Досега не бях чувал подобна молба. Съжалявам, но сте сгрешили. Аз не мога да ви помогна с нищо.

Франко, който до този момент е гледал мълчаливо в земята, сега вдига очи и проговаря за първи път:

- Моля те, отдели ни съвсем малко време, нужно ми е само да разменя няколко думи с теб. Нима ще откажеш на свой събрат евреин? Твой дълг е да помогнеш на странник. Трябваше да избягам от Португалия, също както са избягали твоят баща и семейството ти, за да се избавят от Инквизицията.

- Но какво мога аз да...

- Баща ми бе изгорен на кладата само преди година. И знаеш ли какво беше престъплението му? Откриха страници от Тората, заровени в земята зад дома ни. Скоро след това беше убит и братът на баща ми, бащата на Якоб. Оттогава ме гложди един въпрос. Що за свят е този, в който синът усеща миризмата на бащината си горяща плът? Къде е Бог, който е създал този свят? Защо позволява подобни неща? Кощунство ли е да си задавам такива въпроси? – Известно време Франко се визира в очите на Спиноза, сякаш търси да види нещо дълбоко в тях, а после продължава: – Със сигурност човек, чието име означава „благословен“ – Бенто на португалски и Барух на иврит, – не би отказал да разговаря с мен.

Спиноза кима умислено.

- Ще разговарям с теб, Франко. Утре, по пладне.

- В синагогата ли? – пита Франко.

- Не, ела тук, в дюкяна. Ще е отворен.

- В дюкяна? Как така ще е отворен? – намесва се Якоб. – Нали е шабат?

- По-младият ми брат Габриел ще представи семейство Спиноза в синагогата.

- Ами свещената Тора? – настоява Якоб, без да обръща внимание на Франко, който го тегли за ръкава. – Тя повелява да не работим на шабат, да посветим този свят ден на молитви към Него и на мицви, на добри дела.

Спиноза се обръща към Якоб и с мек глас го пита, както учител свой ученик:

- Кажи ми, Якоб, вярваш ли, че Бог е всесилен?

Якоб кима.

- А че Бог е съвършен? Цялостен в Себе си?

Якоб отново се съгласява.

- Тогава несъмнено ще се согласиш, че по дефиниция едно съвършено и цялостно същество няма потребности, недостатъци, нужди и желаниа. Не е ли така?

Якоб се замисля и след известно колебание кима предпазливо. Спиноза забелязва по устните на Франко едва видима усмивка.

- Тогава – продължава Спиноза – смея да твърдя, че Бог няма желаниа по отношение на това как да го възхваляваме, нещо повече – Той едва ли има желание изобщо да Го възхваляваме. Позволи ми в такъв случай, Якоб, да обичам Бог по собствения си начин.

Очите на Франко се разширяват. Обръща се към Якоб с поглед, който сякаш казва: „Виждаш ли, виждаш ли? Това е човекът, когото търся“.